

UDK 821.163.4.09-6:17

Petrović Njegoš P. I

Pregledni rad

Tijana RAKOČEVIĆ (Podgorica)

tijanarakocevic23@gmail.com

POSLANICE PETRA I KAO ESTETSKI PROIZVOD

U radu se kroz književno-etičke opservacije odabranih segmenata istražuju osobenosti jezičkoga izraza Petra I Petrovića, preispituju literarni potencijali *Poslanica* i otkrivaju estetske dimenzije datoga književoumjetničkog teksta u kontekstu epohe u koju se svrstava.

Ključne riječi: *racionalizam, estetski proizvod, literarnost, metod red-po-red, crnogorska etika*

*Žalosno materijalno stanje najbolje se vidi po tom, što Vladika nema ni hartije, on kopije – a možda i pisma – piše na tuđim kuvertama, a često i na poleđini pojedinih pisama!*¹ Braneći svoj narod svetošću svoje arhipastirske odore, usrdijem i bogougodnim preporukama čuvajući duhovno jezgro Crne Gore i plemensku svijest odviše samovoljnih i na saradnju nepristajućih Crnogoraca, prosvijećeni vladika stvara djela neprolazne, ali i dvostruke vrijednosti: na prvom mjestu istoriografske, za nas mnogo bitnije – književne. U tom se smislu *Poslanice*, kao kakva antologija međusobno korespondentnih tekstova, mogu često, čitalački naivno, posmatrati kao mikrostrukturne komponente romanesknoga svijeta: njih karakteriše tematska usaglašenost tipična za štivo toga tipa, likovi koje nam predstavljaju najčešće su *istureni dio kopna koji je za nas cijeli kontinent*, one ilustruju životni tragizam gorštaka osuđenih na borbu sa neprijateljem koji se nalazi unutar njih samih, i na kraju – one su udahnule život junaku koji zaboravlja da je Petar I i postaje fiktivna tvorevina sputana svojom funkcijom i etičkim načelima. Dakle, nužno je posmatrati *Poslanice* kao estetski, a samim tim i umjetnički proizvod s osobenim smisaonim poretkom, ali i neraskidivom vezom s istorodnim tekstovima.

Prosvjetiteljski nanosi, kao neka vrsta vezivnog tkiva u ovome književnom tkanju, najprije se očituju u moralnim, religijskim, filozofskim i političkim refleksijama samoga autora, koji u ovome slučaju na sebe preuzima ulogu aktivnoga sudionika u aktuelnim dešavanjima. Lava kulturnoga preporoda, po

¹ Dušan Vuksan, *Petar I Petrović Njegoš*, Narodna knjiga, Cetinje, 1951, str. 333.

ugledu na evropsku politiku pomirenja i ponovnog razbistravanja svijesti zamračene vjerskim pogromima, neizostavno se prelijeva na svaku od poslanica, pri čemu se ističe činjenica da su one igrale značajnu ulogu kada je trebalo osvijetliti umne puteve geomorfološki izolovanih i posve konzervativnih sagovornika. Zato u „Poslanici Drobnojacima“ nailazimo na izrazito napredne ideje: *...a ja ne bih rad ni Turčinu, koji je dobar i pošten čojek, nikakva zla koliko ni dobrane i poštenome Hrišćaninu, zašto znam što mi Bog zapovijeda.*² Petar I razlikuje dva tipa ličnosti, samim tim i dva nivoa svijesti koja su međusobno zavisna i u svakom se trenutku mogu pretvoriti u svoju suprotnost;³ protivrječenje principa dobra i principa zla poima se kao arhitektonski sklad svega što postoji, samim tim nema mjesta za sredinu koja bi idealni dualizam mogla samo pokvariti: *I teško onomu čelovjeku, koji govori, da je svjetlost tmina, a tmina da je svjetlost.*⁴ Da je autor na strani razuma, logike i savršenoga uređenja (iako je religijska potka teksta determinisala način na koji će se, u retorskom maniru, uticati na recipijenta⁵), svjedoči i jedan, ne toliko detaljan, ali sasvim neobičan opis stanja apsolutne pravde, sloge i *poslušanja*, koji u nekim djelovima podseća na strukturalističke modele idealnog sistema:

*Ja želim da vazda naša braća iz našega naroda budu u našu zemlju sudci i da oni, koji budu na to mjesto iz dogovora obštega postavljeni, vladaju narodom i upravljaju po načinu razumno i sveder više slava, čest i sloboda i blagopolučije vaše obćeno v mir i slogu vašu srećno i čestito raste, i da ovo đeci vašoj nakon sebe ostavite, neka ona imena vaša u vijeki hvale i prevoznose i neka mogu radostnim glasom govoriti: (...) Vi ste ugasili međusobni rat i krvoproliće, vi ste ukrijepili slogu i jedinstvo među narodom i vi ste nam dohranili i ostavili dražajšu voljnost i slobodu, a mi ćemo predrago ime vaše u pameti i u srcima našim s najvećim blagodarenijem do groba nositi i sinovom našim ot roda u rod ostavljati, neka ime i slava vaša bude bezsmrtna!*⁶

Vjera u opipljivo, empirijsko, provjerljivo odbacivanje *fatuma* kao sile koja upravlja čovječjim odlukama i nepokolebljivo povjerenje u isplativost hrišćanskoga života na srednjem stupnju zemaljske ljestvice čini zanimljiv konglomerat tradicionalizma i racionalističkih strujanja:

Ja bih želio, da mi kogođ kaže koju sreću, koje li blago može soldat steći, a osobito soldat crnogorski, koji ostavlja svoj dom, a mnozina i svoje

² Petar I Petrović Njegoš, *Poslanice*, Obod, Cetinje, 1951, str. 83–84.

³ *Crnogorska književnost u književnoj kritici III*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1990, str. 26.

⁴ *Poslanice*, str. 198.

⁵ Vidi: Nela Savković-Vukčević, „Retorika i stilistika u pismima i poslanicama crnogorskih vladika Danila, Save, Vasilija i Petra I Petrovića Njegoša“, *Lingua Montenegrina*, god. IV, sv. 2, br. 8, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.

⁶ *Poslanice*, str. 40.

*žene i decu i ne misli za vazda, nego za kratko vrijeme služiti. Ja se ne mogu domisliti otkuda će ta sreća doći, nako se nadaju da će blago gotovo naći, samo da pođu i da ga prihvate.*⁷ Osnovna programska načela epohe prosvjetiteljstva ogledaju se u demokratizaciji kulture i filozofskoj kritici stvarnosti⁸, a ti slojevi se najbolje mogu sagledati iz lingvostilističkoga aspekta. Jezički izraz kojim se autor služio Čedo Vuković karakteriše kao tvorevine *klesane u strogo jednostavnim obrisima, bez kitnjaste glagoljivosti, bez nastojanja da se ljudska prostota zasjeni učenošću čovjeka koji poznaje nekoliko stranih jezika, koji ima dosta bogatu i raznovrsnu biblioteku, koji je obišao nešto svijeta...*⁹ Filozofske, tačnije logičke premise kojima se služi Petar I imaju za cilj dezintegraciju mitomanskog modela bitisanja, on uvjerava Crmničane kao što slovesna mati uvjerava plašljivo dijete u nepostojanje zlih stvorenja, te se u ideološkom smislu nanovo vraća razumu kao jedinome istočniku božanske milosti:

*Kako li može koja žena koga zaklati, kad ga ni su čim ne takne i kad mu ništa otrovno ne daje jesti ili popiti. Kako li ga izesti može, kad mu tijelo javno u grob polaže cijelo. Vi govorite, da vještice po noći lete, a kako mogu lećeti, kad njihovo tijelo u odar leži. Vi odgovarate da njihov duh leti, no ja vam govorim i Bogom se zaklinjam, da to biti ne može, da duh iz čeljadeta po noći ili po dnevi iz tijela izide, niti da se opet u tijelo povrati, jer tijelo bez duha ostaje mrtvo, a mrtve niko uskresiti ne može, nako sam Tvorac neba i zemlji, Bog, njegovom silom i blagovoljenjem.*¹⁰

Nakon svega navedenog, postavlja se pitanje: kako se ovaj književni tekst odnosi prema ostalim tekstovima u južnoslovenskim književnostima inspirisanim promjenama koje donosi evropska prosvjetiteljska stvaralačka energija? Interesantnu podudarnost, koja se može pripisati i racionalističkom duhu stvaranja, primjećujemo već u predgovoru djela *Život i priključenija* Dositeja Obradovića u kome autor govori da nema literarnih pretenzija, već da je njegov jedini zadatak da predstavi *istinu*. Moralna pouka čini tematsku okosnicu oba djela, ali se Dositejev opus znatno razlikuje po količini i kvalitetu usvojenih parametara, zato svoje stavove artikuliše neobuzdano i smjelo; ne zaobilazeći nijednu društvenu pošast, odbacuje balast dogmatizma i sa sebe gotovo skida kaluđersko ruho. S druge strane, epistolarna forma (opet, ako izuzmemo činjenicu da Petar I nije računao na detekciju ovoga djela kao

⁷ *Poslanice*, str. 95–96.

⁸ Jovan Deretić i Marija Mitrović, *Istorija književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999, str. 145.

⁹ Čedo Vuković, „Riječ – pisana rukom nevolje“, *Freske na kamenu*, Titograd, 1965, str. 17.

¹⁰ *Poslanice*, str. 250.

literarnog) još jedna je u nizu sličnosti koje možemo uočiti tokom uporednih čitanja dvaju tekstova.

Ipak, mogućnosti interpretacije opusa Petra I Petrovića u kontekstu duhovnoga pokreta koji svojim bićem zahvata dobar dio estetski oplemenjenih segmenata moraju se najprije dovesti u pitanje, budući da konstelacija odnosa između komunikatora (u ovom slučaju vladike i pripadnika različitih plemena) nalaže upravo upotrebu moralne pouke koja bi mogla funkcionisati i izvan društvenih koncepcija datoga doba; no ono što remeti valjanost takvih zaključaka jeste postojanje *pojedinačnosti u opštem*, odnosno kriterijuma po kojem se ove poslanice razlikuju od uobičajenih proglaša koji su vladari slali svojim podanicima. Prije svega visok stepen intimizacije s kolektivom koji ustrajava u moralnom posrtanju, prisustvo stilogenih faktora koji utiču na sugestivnost, kao i izgrađivanje lika *naroda* s posebnim nacionalnim karakteristikama čine formalni obrazac kojim se autor služio labavim i prezasićenim estetskom informacijom.

Prolazeći kroz gustu mrežu izvantekstovnih odnosa (poglavito odnosa prema stvarnosti, mitologiji, religiji) dolazimo i do pitanja umjetničke vrijednosti poslanica, tj. do načina na koje se može izvršiti praktično ispitivanje njihove literarnosti koja se shvata kao *nepromenljiva osobina svakog teksta, nezavisna od bilo kakvog društvenog ugovora*.¹¹ S druge strane: *Književnost ne poseduje nikakvu trajnu i nepromenljivu suštinu, kaže Derida, jer svakom tekstu možemo pripisati literarnost zavisno od konteksta u koji ga stavimo*.¹² I suviše fleksibilna mjerila, po svemu sudeći, ne dopuštaju slobodnije zaključke, pa ipak sa sigurnošću možemo tvrditi da se svaka devijacija od uobičajene upotrebe jezika može smatrati *znakom literarnosti*,¹³ te se zato sve češće naglašava značaj dominacije estetske funkcije na kojoj insistira i Rene Velek, a na kojoj ćemo se i mi zadržati, koristeći praktična znanja iz oblasti teorije književnosti.

„Poslanica Katunjanima“, iako načeta zubom vremena, u sebi nosi mnoštvo emocionalnih žarišta koja doprinose ljepoti i harmoničnosti izraza: *No evo junaci, što je od najviše potrebe i dužnosti vaše, da vi s običnim duhom viteške hrabrosti budete spravni na obranu svojijeh granicah i svojega roda i otečestva, neka vide Hercegovački Turci, da se nijesu oni vitezovi izrodili, koji su njihove otce i đedove poražali i u ropstvo toliko putah odvodili, i neka poznadu, da ste vi dostojni sinovi istijeh vitezova, koji želite onu slavu, što su vam roditelji i praroditelji ostavili, da se vazda spominje i u pjesme pjeva,*

¹¹ Anna Burzyńska Michał Paweł Markowski, *Književne teorije XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 532.

¹² Isto, str. 399.

¹³ Zdenko Lešić, *Teorija književnosti*, Službeni glasnik, Beograd, 2008, str. 61.

*kako što i danas pjevaju i vječno će pjevati... stojati viteška djela prvijeh i sadašnjijeh Crnogoracah, koji su s Turcima ratovali.*¹⁴

Kao što se može primijetiti, riječ je o jedinjoj rečenici u kojoj je sadržan vapaj duše u ekstatičnom zanosu, strukturi toliko moćnoj i raskošnoj pred kojom bi, čini se, sâm neprijatelj pao ničice i položio oružje pozivajući na primirje. Petar I i ovoga puta provocira čula čitalaca kreativnošću, osećajnošću i viteškim poletom, želeći da izazove *efekat* – da osokoli, uznesu do bezmalo sulude hrabrosti na bojnem polju i tako izvojuje pobjedu za svoje *nemašne i divlje* sapatnike. Spisateljska strategija kojom se Petar I takođe služi u ovome fragmentu jeste veoma učestalo spominjanje predaka; Crnogorac koji odlazi u borbu s neizvjesnim ishodom mora biti očeličen sopstvenim uvjerenjem da je spiritualna veza s junačkim korijenom dovoljno jaka da mu pruži dodatni oslonac u odsudnim trenucima, iako na smrt gleda *kao na nešto obavezno i neizbježno*: jednom se mre.¹⁵ Parcelacija sintaksičkog niza, gotovo poetska nepogrešivost u izboru leksike, jasna izdvojenost tzv. jakih pozicija u rečeničnome sklopu – čine navedenu konstrukciju mnogo složenijom i čitalački atraktivnijom, naročito ako uzmemo u obzir da je ovo jedina poslanica u kojoj nema ni traga svim onim kompozicionim kalupima u koje je Petar I smještao postulate zdravorazumske logike (vodeći se, razumije se, misliju da će se ljudi mnogo brže šetiti onoga što im je toliko puta ponovljeno). To ukazuje na nesumnjivo postojanje i onih drugih, kristalizovanih misaonih oblika, koji se najbolje otkrivaju u neprekidnoj čitalačkoj aktivnosti, te zato, prateći hronološku liniju nastajanja poslanica, nailazimo na estetski izrazito obojene cjeline koji postaju žrtvama česte upotrebe i gotovo se neizmijenjene prenose iz poslanice u poslanicu: *...da ga svaki mrzi i počituje za narod varvarski, bezbožni, bezakoni i bezdušni, koji niti ima poštenja, ni čelovječestva, nego sama sramotna, hajdučka i razbojničeska djela.*¹⁶

Novak Kilibarda je u predgovoru *Antologiji usmene poezije Crne Gore* naglasio: *Jeste, cvijeće je svojom sveukupnošću ljepota za svakoga, ali, ipak, oblik i miris konkretnog cvijeća pretpostavlja ljudske aperceptivne prijemnike, što dovodi u sumnju uobičajenu tvrdnju da o estetičkoj naklonosti konkretnog lica ne treba raspravljati.*¹⁷ Koristeći se zatim, možda ne uistinu dosljedno, metodom *reda-po-red*,¹⁸ mogli bismo doći i do egzaktnih dokaza zbog kojih posmatrani odlomak smatramo osobito skladnim i u estetskome smislu uspje-

¹⁴ *Poslanice*, str. 107.

¹⁵ Pavel Apolonović Rovinski, *Etnografija Crne Gore*, tom I, CID, Podgorica, 1998, str. 263.

¹⁶ *Poslanice*, str. 111.

¹⁷ Novak Kilibarda, *Viša je gora od gore*, CID, Podgorica, 2010, str. 9

¹⁸ Bogdan Popović, „Teorija ‘reda-po-red’“, u: *Teorijska misao o književnosti*, priredio Petar Milosavljević, Svetovi, Novi Sad, 1991, str. 430.

lim. Nagomilavaju se, dakle, epiteti s posebnom afektivnom vrijednošću, semantički povezani i gradirani po intenzitetu: *varvarski, bezbožni, bezakoni i bezdušni*. Ako svoju osobitu pažnju usmjerimo na one s jednakim prefiksom, videćemo da melodičnost u istome trenu upućuje na poetski karakter poslanica (nekima od njih bi se mogao i oduzeti prozni lik i tako složiti u stihove¹⁹). Interpunkcija je najčešće jedan od najvažnijih indikatora *pulsa* jednoga umjetničkog teksta: *...koji niti ima poštenja, ni čelovječestva, nego sama sramotna, hajdučka i razbojničeska djela...* Riječ je o jednoj organizaciji višeg reda koja suvišnosti ne odbacuje, već ih pretvara u goli ritam duše, krik koji se prenosi, shvata i oblikuje ćutanjem.

Uobičajena formula (idilično stanje koje bješe prije, i ono buduće, u kojem vidi samo nevolju i razočaranje) u jednoj poslanici Bjelopavličima naročito dolazi do izražaja. U njoj Petar Prvi, pored eksplicitnih izraza nezadovoljstva i ljutnje zbog neposluha preko kojega se ovoga puta samo prećutno prelazi, neuobičajeno minucioznim potezima ilustruje apsolutnu slobodu koja smeta čovjeku zaljubljenom u vječni nemir i propadanje: *Nijesu vi propali perćini proz habene kapice, ni laktovi kroz neoptočene gunjine, nego eto danas toke i dolame, džamadani sa širitima i gajtanima od srebra i zlata. Eto male puške i noževi srebrom okovani, dževerdari srmom navezeni, puške šarajlije i čese s kitama, eto kule ograđene i agalaci turski od Spuža u vašijem rukama...*

Posebno mjesto u poslanicama zauzimaju odlomci koji se odlikuju gnomskom kompaktnošću, ironijskim razmahom, kao i kratke, melanholične završnice koje bi se govorom tijela zacijelo morale prikazati slijeganjem ramenima ili dubokim uzdahom: *Šta hoće ta prazna sila, kad ne može deset danah živjeti bez onoga, kome prijeti!*²⁰ U „Poslanici Bjelopavličima“ Petar I unosi rezignirane note u svoj način pisanja: *Ja vas silom na poslušanije nagnati ne mogu...*²¹, dok je emocionalno pražnjenje najvidljivije u poslanici opšteg tipa, namijenjenoj Crnogorcima i Brđanima: *Ja se od svega zla i dobra ličim i po danas niti me u vaše posle prizivajte, niti ću se u njih miješati, nego... ostajem još zaludu vaš dobroželatelj nesrećni...*²²

Neophodno je ovom prilikom ukazati i na specifikume kad je riječ o segmentima koji ovome djelu daju književne obrise, a u pojedinim momentima izazivaju oneobičeni pogled na njegovu žanrovsku pripadnost, stvarajući pritom ambijent napetosti, nedorečenosti i zapletenosti karakteristične

¹⁹ Vidi: Radoslav Rotković, *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852*, ICJK, Podgorica, 2012, str. 443.

²⁰ *Poslanice*, str. 81.

²¹ *Poslanice*, str. 155.

²² *Poslanice*, str. 88.

za književnoumjetničke tekstove koji su stvarani sa namjerama da to budu. „Poslanica Piperima“ je od svih sa kojima smo imali prilike da se susretnemo u istraživačkoj fazi rada jedina koja počinje bez dosljednoga titulisanja i pozdrava, te se ovakva pojava, čak i u najstrožijoj interpretaciji, može porediti s iznevjerenim horizontom očekivanja. Osim u formalnom pogledu, odstupanja se primjećuju i u izvjesnim narativnim pukotinama (svedenost u količini informativnosti) koje bismo, proučavajući *drukčiji* tekst, mogli nazvati i tamnim mjestima, mjestima neodređenosti. Krvave scene stradanja, sukoba i vjerolomstava u životima ljudi koji *idu trčke na svoju pogibelj*, naizgled usputno sočne i poput svjedočanstva uvjerljive, doprinose razvoju narativnosti kao posljednjoj odbrani od antiliterarnog, faktografskog: *...pak Burazerović iz Podgorice momak premami na vjeru i posiječe svojega kuma Boška Piletića iz... kojemu je srdce izvadio i na nož kroz Podgoricu nosio, a glavu u Skadar ponio i darove za nju primio.*²³

Dva velika etička sistema, hrišćanski i crnogorski, upravljaju duhovnim zakonitostima koje pronalazimo u *Poslanicama*. Hrišćanska etika, čije proplamsaje prepoznamo kroz razlikovanje nagrade (blagoslov) i kazne (kletva) kao temeljnog principa na kojem počiva vjera u Svemogućega, čvrsto nakalemljena na autorske perspektive daljega postojanja svijeta u sveprožimajućem ekvilibrijumu, svoja učenja umnogome zasniva na samozaboravu i sposobnosti praštanja. S druge strane, crnogorska etika funkcioniše u samo u okrilju naroda koji ju je stvorio, njena načela počivaju na čitavoj mreži ograničenja čijim se poštovanjem dostiže uzvišeni ideal *č o e k a – niz kanonski utvrđenih pravila i propisa na osnovu kojih jednom takvom čovjeku njegova društvena zajednica u Crnoj Gori odaje priznanje i počasti...*²⁴ No, da li religija priznaje autonomnost unutrašnjih zakona?²⁵

U *Primjerima čojstva i junaštva* Marko Miljanov kaže: *Ja ne želim zlo kaluđeru, ni da Bog, no mi se čini da je miliji Bogu koji na muke mre za njegovu pravdu, no da nosi lanac.*²⁶ Prikazani odnos je, razumljivo, donekle suprotstavljen idealu kojem u poslanicama teži Petar I: njegovo ošćećanje pravde, istine i razuma magnetski je povezano s ošćećanjem Boga svedržitelja koji haotičnu stvarnost čuva u savršenom poretku: *Može bit, da se vi na nekoga nade i kako čujem prijetite, govoreći, da će vaše biti... no, ne znate, hoće li Bog dopustiti da bude tako.*²⁷ Međutim, činjenica je da stvarnosna podloga na kojoj

²³ *Poslanice*, str. 86.

²⁴ Gerhard Gezeman, u: *Crna Gora, biografski zapisi III*, Obod, Cetinje, 2005, str. 92.

²⁵ Vidi: Piter Singer, *Uvod u etiku*, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2004, str. 743.

²⁶ Marko Miljanov, *Primjeri čojstva i junaštva*, Rujno, Užice, 1996, str. 4.

²⁷ *Poslanice*, str. 94–95.

se gradi svijet djela proističe iz moralnog profila čovjeka s kojim se vodi imaginarni dijalog: *Iako ima pamet koja se prema svemu odnosi kritički, koja sve mjeri i računa, Crnogorac često podliježe svojim strastima i vlastitom zanosu zbog svog nervno-sangviničnog temperamenta. Kod ovoga, u njegovom osjećanju više je snage nego nježnosti. (...) Crnogorac se lako zanosi svojim sjajnim sposobnostima i smjelim ili, tačnije, drskim poduhvatima, pri čemu gubi osjećaj odvratnosti prema ličnostima koje se bave nemoralnim poslovima i istovremeno prenebregava poštene trudbenike, a posebno zanatlije i ostale koji se bave nekim skromnim zanimanjem.*²⁸ Prema tome, interferencije hrišćanskog i crnogorskog koda najočitije su u ironijskim prikazima diskrepance između *onoga što treba činiti* i *onoga što se uistinu čini*, pa se istovremeno formira svojevrstan okvir u kome su čojstvo i junaštvo dva kvaliteta koja se nužno ne podrazumijevaju: *Razumio sam za vaše junaštvo, koje ste učinili kod Vezirova Mosta...*²⁹ Isto tako, *jednakost*, kao suštinski kohezioni agens u plemenski uređenom crnogorskom društvu, poprima dimenzije opštehršćanskog pristupa ustrojstvu zajedničkog života, zbog čega nalazimo dvije gotovo identične poslanice upućene zavađenim Piperima i Bjelopavlićima. Odnos prema ženi je nešto složeniji, iako se najčešće iščitava jedino iz pokušaja ženske osobe da dezavuiše sveti bračni ugovor i da dekomponuje tradicionalni šablon ispisan shvatanjima o muškarcu kao jedinki koja ima pravo izbora. Uprkos tome, u poslanicama nerijetko nailazimo na rješenja koja nijesu plod biblijske mizogine politike (što je, u neku ruku, očekivano od jednog mitropolita), već upravo suprotno – ona služe sterilnom birokratskom uzusu *uzrok i posljedica*, koristeći stigmatu i socijalnu izopštenost kao najsuroviji oblik kažnjavanja. Zato se u „Poslanici Crnogorcima“ navodi ime, prezime i porijeklo djevojke koja se ne želi udati za mladića koji traži njenu ruku (*Dobrica, kćer pokojnoga igumna Petronija Damjanovića*³⁰) i na taj način, proklinjući svakoga ko se kani oženiti njome, osigurava barem privremenu pobjedu nad ženskom osio-nošću i samovoljom, jer individualna sudbina postaje kolektivna onoga trena kada opominje primjerom. Obrnuta situacija pak služi da se djevojačka *čast*, istaknuta uzvišenim zavjetom čednosti i poštenja koji predstavlja proizvod ukrštanja dviju etičkih postavki, sačuva vrlinom i plemenskom solidarnošću: neka lica *na jednu sirotu djevojku familije Obradovića iznijeli jesu nevaljale i nepristojne riječi za izgubit sreću i poštenje ovoj djevojki...*³¹ U ovim segmentima, najzad, ne nalazimo traga svim onim iscrpnim, na biblijski tekst oslonjenim predavanjima o ženinoj prirodnoj sklonosti ka zlomisli i grijehu, što se

²⁸ *Etnografija Crne Gore*, str. 258–259.

²⁹ *Poslanice*, str. 137.

³⁰ *Poslanice*, str. 84.

³¹ *Poslanice, Kamenarima XXVIII*.

svakako može tumačiti kao premoć racionalističkih aspiracija nad okoštanim zabludama serviranim od strane dogmatski orijentisane obrazovne elite.

Gledano iz aspekta svestremenosti, istinska književnost u poslasticama javlja se upravo na onim mjestima u kojima neobuzdana ljudska priroda sklon na biblijskom padu, baš kao i u *Luči mikrokozma*, vodi neprekidnu borbu sa silama tame u istoj mjeri kao i sa silama dobra, nerazlučivim jednih od drugih. Zato zaključujemo da je kategorija moralnosti, izuzimajući nekoliko navedenih uzoraka, u crnogorskoj svijesti bila tek organski nastavak religijskih uvjerenja bez kojih bi njena egzistencija zasigurno bila dovedena u pitanje.

Literatura

- Apolonovič Rovinski, Pavel: *Etnografija Crne Gore*, tom I, CID, Podgorica, 1998.
- *Crnogorska književnost u književnoj kritici III*, Univerzitetska riječ, Nikšić, 1990.
- Deretić, Jovan i Mitrović, Marija: *Istorija književnosti*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1999.
- Gezeman, Gerhard u: *Crna Gora, biografski zapisi III*, Obod, Cetinje, 2005.
- Kilibarda, Novak: *Viša je gora od gore*, CID, Podgorica, 2010.
- Lešić, Zdenko: *Teorija književnosti*, Službeni glasnik, Beograd, 2008.
- Markowski Burzyńska Anna, Paweł Michał: *Književne teorije XX veka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Miljanov, Marko: *Primjeri čojstva i junaštva*, Rujno, Užice, 1996.
- Njegoš, Petar I Petrović: *Poslanice*, Obod, Cetinje, 1951.
- Rotković, Radoslav: *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852*, ICJK Podgorica, 2012.
- Savković-Vukčević, Nela: „Retorika i stilistika u pismima i poslasticama crnogorskih vladika Danila, Save, Vasilija i Petra I Petrovića Njegoša“, *Lingua Montenegrina*, god. IV, sv. 2, br. 8, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.
- Singer, Piter: *Uvod u etiku*, Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, Novi Sad, 2004.
- *Teorijska misao o književnosti*, priredio Petar Milosavljević, Svetovi, Novi Sad, 1991.
- Vuković, Čedo: „Riječ – pisana rukom nevolje“, u: *Freske na kamenu*, Titograd, 1965.
- Vuksan, Dušan: *Petar I Petrović Njegoš*, Narodna knjiga, Cetinje, 1951.

Tijana RAKOČEVIĆ

EPISTLES OF PETAR I AS AN AESTHETIC PRODUCT

Through literary-ethical observations of selected segments, the paper explores the features of linguistic expression of Petar I Petrović, reviewing the literary potential of the *Epistles* and revealing the aesthetic dimensions of the given literary-artistic text in the context of the era in which it is placed.

Key words: *rationalism, aesthetic product, literary method, Montenegrin ethics*